

ДО 95-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО

Проблема життєтворчості особистості у наукових пошуках В.О. Сухомлинського

Іван БЕХ,

доктор психологічних наук, академік НАПН України,
директор Інституту проблем виховання НАПН України

Наукове осмислення педагогічної творчості Василя Сухомлинського надзвичайно широке: воно сягає від філософського рівня до рівня конкретних методик, на якому вибудовувалася його виховна система. Однак, розглядаючи у зв'язку з цим основну категорію «комуністичне виховання», дослідники свідомо чи несвідомо зміщували акценти з поняття «виховання» на його формальне означення – «комуністичне». Тож у цьому контексті аналізувалася і творчість В.О. Сухомлинського.

Звичайно, педагог «мовчазно» погоджувався з трактуванням «комуністичного виховання» лише у тих межах, де його цінності збігалися із загальноприйнятими культурними цінностями. Однак виховний ідеал В.О. Сухомлинського сягав далеко за ці межі і пов'язувався насамперед з вищими духовними екзистенціями, з чим не могли погодитися апологети рафінованого комуністичного виховання, розгорнувши спрямовану критику великого педагога [2].

Насправді його звернення до класиків цього вчення, на нашу думку, передбачало головну ціль: зрозуміти всю глибину діалектики, на якій має розгортатися саме процес гуманістичного виховання підростаючої особистості, правильно визначити його соціокультурні межі й сформулювати метапринцип цілісності у необхідних і достатніх структурних компонентах. Лише за цих умов можна впевнено говорити про виховний універсум В.О. Сухомлинського, де ідея *життєтворчості особистості* є завершальною ланкою у теоретичному і практичному контекстах.

Стосовно визначення творчої діяльності, то В.О. Сухомлинський дотримувався тих поглядів, що така діяльність характеризується новизною, тобто вона створює щось нове – буде це певна річ зовнішнього світу, розумовий продукт чи почуттєве утворення, нове переживання, що перетвориться у власну цінність особистості, якої не було у її внутрішньому досвіді. Саме це було для педагога проблемою особливої значущості.

Такий професійний акцент пояснюється розумінням власне категорії «життя». Тут педагог-новатор відійшов від прийнятого у радянській науці марксового тлумачення, що асоціювалося переважно з діяльнісним генезом людини, з її виробничою

діяльністю. Отже, особистість породжувалася працею, її цілі визначали моральну структуру людини. І ця структура обслуговувала колективну працю, яка, власне, й соціалізувала особистість у відповідних діяльнісних здібностях і міжособистісних характеристиках.

Василь Олександрович, не заперечуючи важливості цієї сфери життя, вперше відкрито обстоював поняття душевно-духовного життя, світ людських переживань, пристрастей, смислоціннісних устремлень. У цій життєвій ланці, що породжує святість людини, розгортається особлива творчість, ще не звідана й експлікована.

Чому В.О. Сухомлинський життя людське розглядає як творчість? Його відповідь була точною й лаконічною: життя неможливо проживати за заданим зразком, воно є принципово новим для кожної особистості як у його мотиваційній основі (реально діючих спонуках), так і, що надзвичайно важливо, у способах і моделях повсякденної поведінки. Тут варто наголосити: що було чи є у житті іншої людини, не може бути у моєму житті. Саме у цьому і полягає необхідність творчого супроводу індивідуального життя. Або: моє життя не може бути простим повторенням життя іншої людини. Окрім того, життя особистості завжди спрямоване на майбутнє, тому вона не може заради його цілей лише відтворювати минуле, та й для зміни свого теперішнього необхідна відповідна творча система дій і вчинків.

Життєву творчість В.О. Сухомлинський пов'язував з особливим душевним станом особистості. Цей стан, який є глибоко індивідуальним і неповторним, переорієнтовує її на позицію володаря свого внутрішнього світу. Становлення особистості-володаря – ось завдання особливої ваги. Тому протилежний стан педагога не кваліфікував, як це

нині прийнято, «залежним від обставин об'єктом», а тотальною маріонеткою. «Бути господарем свого почуття – ось що потрібно. Духовно-психологічне рабство йде від емоційного невігластва, від первинного безкультур'я почуттів», – зазначав В.О. Сухомлинський [1, с. 248]. Він вважав, що невіглас, раб або негідник у сфері духовно-психологічних і морально-естетичних відносин не може бути справжнім громадянином.

Важливим у цьому контексті виявилось введе- не ним поняття «повнота духовного життя», яке, *по-перше*, передбачає момент рефлексивного осмислення особистістю власної емоційної палітри, осмислення її у змістових показниках, вичленуван- ня тих складових, що гальмують духовне зростан- ня та об'єднання ціннісно продуктивних. Тоді осо- бистість відчує щастя і насолоду. Лише це системне переживання буде сигналом повноти її духовного життя, вбереже від шляху «в нікуди», де зустрінуть- ся нездоланні перепони зі всіма негативними на- слідками.

По-друге, повнота духовного життя пов'язується, на думку Василя Олександровича, з осмисленням підростаючою особистістю первинних прагнень і потягів, зі здатністю регулювати їх. Таке явище видається глибоко інтимним творчим процесом особистісно позитивної спрямованості. «Статевий потяг, – зазначає у зв'язку з цим педагог, – не одухотворений і не облагороджений мудрістю і муж- ністю, – це велике зло» [1, с. 249].

Наголосимо, що ідея одухотворення емоційно- почуттєвого світу людини – справжній пошуковий дороговказ у нинішніх дослідженнях, пов'язаних з вихованням і розвитком духовної особистості. У цьому контексті ми вже зробили серйозні кроки у напрямі створення інноваційних виховних техно- логій, які широко апробуються у виховній практиці.

Надзвичайно продуктивна думка зустрічаєть- ся у В.О. Сухомлинського щодо самоплекання підростаючою особистістю духовних сил для майбутнього суспільно значущого життя. Так, у внутрішньому світі дівчини потрібно пестити висо- ке почуття кохання, щоб пронести його через усе життя, повторити себе у своїх дітях, по-людськи зустріти старість і смерть.

Життєтворчість, що аналізується з погляду повноти індивідуального духовного життя, у ре- зультативному аспекті доцільно кваліфікувати су- б'єктивно-ціннісною. Вона облагороджує життя окремої особистості у малій чи великій групі й су- спільстві у цілому. Подібне творче прагнення, за великим рахунком, має бути притаманне кожному індивіду.

У такому зовнішньому творчому винесенні особливого значення В.О. Сухомлинський надавав батьківству. Для нього у кровнородинній єдності центром є любов дітей до батьків як потужна сила духу, яку вкладає в дитячу душу материнська і бать- ківська мудрість. Такий тип життєтворчості особис- тості у понятійному вираженні може бути поданий

духовною формулою Я-для-себе. Його загально- людське значення незаперечне, оскільки кожна су- спільна формація зацікавлена у носіях цього типу життєтворчості.

Однак існує й якісно інший тип життєтворчості – Я-для-роду. До нього можуть піднятися далеко не всі індивіди, навіть за умови створення акмерозви- вального середовища. Але кожен має прагнути цього в міру своїх душевних сил і задатків. Основ- ним механізмом такого масштабу життєтворчості, за В.О. Сухомлинським, є націленість підростаючої особистості на майбутнє, але не лише в індивіду- альному варіанті (яким я буду у майбутньому). Го- ловною має бути позиція: яким буде майбутнє по- коління, рід, що творитиме власну духовну культуру в цілому, де я буду присутнім ідеально. Це не що інше, як творення власних поза межних духовних смислів як найвищої мети і цінності людини. Ось як про це говорив В.О. Сухомлинський: «Це поривання до того, щоб залишити себе в своїх дітях, продовжи- ти своє буття, утвердити моральні цінності, пізнані, здобуті попередніми поколіннями, **примножені крихтою власного досвіду**, власного творення, творчості» [1, с. 258].

Тож великий педагог не обмежував життєтвор- чість лише індивідуальним буттям, а розглядав її у більш широкому, соціальному контексті. Відповідно й оцінка такого життя мала враховувати і благопо- луччя індивіда, і благополуччя суспільства. Тобто, якби молоді люди, вважав Василь Олександрович, були, без винятку, збагачені цінністю власної життє- творчості, у нас було б гармонійне суспільство, щас- тя було б долею і багатством усіх.

Істотним методологічним принципом для дослід- ників є позиція В.О. Сухомлинського щодо генези життєтворчості підростаючої особистості. Чи почат- ково цей процес є спонтанійним як самопоривання душі, чи його витoki пов'язані з організованим ви- хованням? У зв'язку з цим він наголошує: «Я вважаю найважливішим законом виховання те, щоб у школі і в сім'ї панував дух відповідальності людини за бла- го, щастя, радощі, долю і життя іншої людини. Щоб уже маленька дитина розуміла і серцем відчувала: кожен її крок, кожний вчинок відбивається, відлу- нюється в духовному житті того, хто поруч з нею» [1, с. 250]. Саме це і є вихідним ціннісним «майдан- чиком» для розгортання процесу життєтворчості особистості. Він має свої змістові градації – від про- стого, недиференційованого, до складного, струк- турного. Причому певні компоненти пов'язуються або причинно-наслідковим зв'язком, або зв'язком, що фіксує перебіг емоційних переживань і станів.

У цьому контексті В.О. Сухомлинський радить постійно створювати такі умови, щоб підростаю- ча особистість набувала здібності осмислювати об'єкти внутрішнього світу (нехай то будуть її ба- жання, потреби чи персоніфіковані духовні зраз- ки – мати, брати, сестри, друзі тощо). Дитина по- винна якомога раніше замислюватися, міркувати, уявляти. Ці творчі внутрішні акти мислительного

спрямування мають бути зрілими: від цього залежатиме глибина дитячих почуттів. Створені підростаючою особистістю нові почуттєві утворення як результат творчої духовної діяльності спрямуватимуть її до подальшого духовно-морального вдосконалення, до високовчинкового життя у всіх його ціннісних проявах.

Література

1. Сухомлинський В.О. Батьківська педагогіка / В.О. Сухомлинський. – К.: Рад. школа, 1978. – 263 с.
2. Сухомлинський В.О. Сердце отдаю детям / В.О. Сухомлинський. – Х.: Акта, 2012. – 563 с.

Анотації

Іван БЕХ

Проблема життєтворчості особистості у наукових пошуках В.О. Сухомлинського

У статті розглядаються погляди В.О. Сухомлинського на проблему життєтворчості підростаючої особистості, яку великий педагог пов'язував з особливим душевним станом людини.

Ключові слова: життєтворчість особистості, повнота духовного життя, почуттєві утворення, духовна діяльність, емоційно-почуттєвий світ.

Іван БЕХ

Проблема життєтворчості особистості у наукових пошуках В.А. Сухомлинського

В статті розглядаються погляди В.А. Сухомлинського на проблему життєтворчості підростаючої особистості, яку великий педагог пов'язував з особливим душевним станом людини.

Ключевые слова: життєтворчество личности, полнота духовной жизни, чувственные образования, духовная деятельность, эмоционально-чувственный мир.

Ivan BEKH

Problem of personality life creation in the scientific searches of V.O. Sukhomlynskyi

In the article the V.O. Sukhomlynskyi's looks on the problem of life creation of growing up personality, which a famous teacher bound with the special emotional state of man, are examined.

Keywords: life creation of personality, plenitude of spiritual life, perceptible formations, spiritual activity, emotionally perceptible world.

Під час XVIII Всеукраїнських педагогічних читань «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю». Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія, 2011 р.